

Filosofische werkvormen in de onderbouw van vo

Workshop tijdens de Dag van de Kinderfilosofie 14.11.2024
Sylvia Falińska

Werkvormen filosoferen onderbouw VO

Interessante vraag | p.3

Dubbele kring met feedback | p.12

Perspectiefwisseling | p.14

Socratisch gesprek over oorlog (ernstige gebeurtenis, moeilijk onderwerp) | p.20

Regels, afspraken en ander tips | p.39

Interessante vraag ?

Vanaf derde, vierde les filosofie

Na de uitleg over het verschil tussen gewone vragen en filo vragen

- *Heeft iemand een interessante vraag?*
- *Eerst zelf voorbeeld geven*
- *De vraag van vandaag is ...*

Interessante vraag ?

- Wie heeft een interessante vraag?

Is de vraag filosofisch?

Procedure:

Eerst de bedenker van de vraag: *Hoe kwam je aan deze vraag?*

Aanleiding Individueel: zelf nadenken, eventueel opschrijven van de eerste gedachten Laat de leerlingen in tweetallen/in groepjes van gedachten wisselen

Met de hele klas - uitwisseling van meningen met argumenten

- Afronden: *Is er iemand die van de mening is veranderd na ons korte gesprek?*

Verschil tussen brugklassers en 2e jaars; back-up vraag hebben

Interessante vraag ?

Varia van inzet:

- Als 'opening', spontaan, aan het begin van de les
- Als 'starttaak' schriftelijk
- Ingezet als een inleiding tot het thema van de les
- Als een tussendoortje
- Dagboek van Verwondering

Interessante vraag:

- *Wanneer gaan mensen dieper over de wereld en hun leven nadenken?*

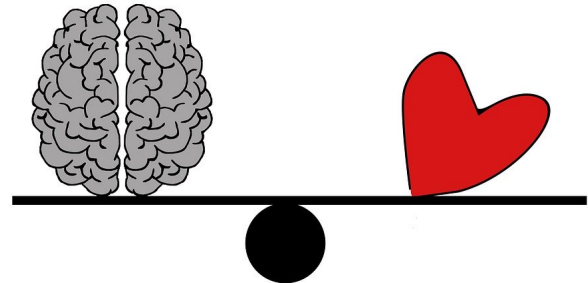

Interessante vraag:

- *Wanneer is iets heel gewoon?*

Noem iets wat je doodgewoon vindt. Schrijf het op het blaadje.

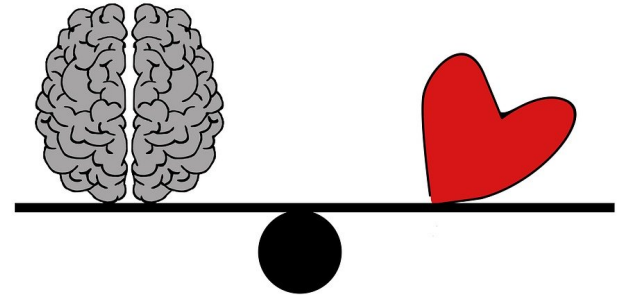
Het meest gewone ding...

Opening: Interessante vraag?

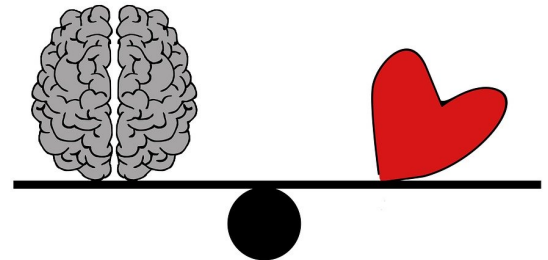
- *Moet je altijd de regels volgen?*

Bijv. Moet je je eigen vader aangeven wanneer hij iets verkeerd heeft gedaan?

Opening: Interessante vraag?

- *Hoe weten mensen wat goed en kwaad is?*
- *Hoe kom ik te weten wat goed is om te doen?*
- *Waarom zou ik me goed gedragen tegenover anderen, als er geen straf of negatieve gevolgen door mijn slechte gedrag zullen zijn?*

Interessante vraag?

- *Waarom masturbeer je niet op het schoolplein?*
- *Waarom moeten we verstandig zijn?*
- *Wanneer verandert een urinoir in een kunstwerk?*
- *Kun je leven zonder je mobieltje?*
- *Doe je wat de directeur zegt ook als hij onzin uitkraamt?*
- *Waarom lijkt je school op een gevangenis?*

Bronnen van interessante vragen

Spel 'Nomizo'

'Filosoferen doe je zo' van
Rob Bartels en Marja van
Rossum (bovenbouw bo)

Boeken van Peter Worley

Dubbele kring met feedback

Oefening in een goed (filosofisch) gesprek te houden

De helft van de klas is in gesprek, de andere helft observeert en werkt aan feedback

Leerlingen werken in tweetallen

Van tevoren besproken regels - methodes levensbeschouwing en filosofie
'Doordenken'

De hele klas is bezig, gefocust op het gesprek

Feedback geven en nemen

Open voor verbetering

Dubbele kring — Feedback kaart

Kaarten worden tot het volgende gesprek
bewaard

Jezelf verbeteren en overtreffen!

Samen filosoferen: Feedback kaart van Sam
voor Fiene.

Gedrag	Aantal	Totaal
Laat de ander uitspreken: Steekt zijn/haar vinger pas op als de ander uitgesproken is		
X Luistert goed naar de ander; kijkt aandachtig naar de spreker	1	1
Vraagt de ander om verduidelijking of herhaling		
Vraagt de ander naar toelichting of om (extra) argumenten		
X Brengt een nieuw (eigen) standpunt in	11	2
Geeft argumenten voor de ingenomen stelling		
Blijft in zijn/haar uitspraken bij het onderwerp		
Valt de ander in de rede met zijn/haar eigen stelling		
Onderbreekt de ander; maakt de zinnen voor de ander af of zegt de woorden voor		
X Roept door anderen heen	111	3
X Kijkt weg	11	2
Gaapt of is bezig met andere dingen		
Knikt bij voorbaat begrijpend		
X Maakt rare geluiden of gebaren (bijv. slaat op tafel)	1	1
Zegt maar wat, zonder argumenten		
Maakt persoonlijke opmerkingen: speelt op de man		

Perspectiefwisseling

Onderzoeksgemeenschap - belang van verschillende invalshoeken

- waarde van een ander perspectief
- tolerantie; begrip voor andere standpunten of gedrag

Leerlingen laten inzien/invoelen dat er verschillende perspectieven bestaan.

- Elkaar leren kennen en een groep opbouwen

- Inleiding tot een vervolgesprek:

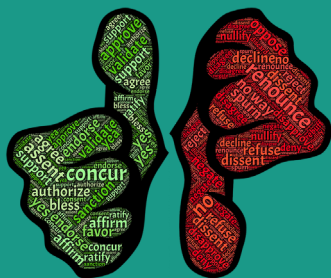
‘Moet je altijd je huiswerk maken?’

‘Kun je iemand anders zijn?’

Meerdere varianten van deze vorm - volgende dia's

In de voetsporen van ...

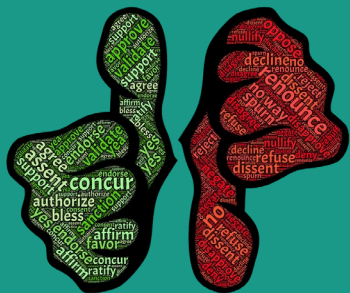
- Pak een stift en een A3 blad.
- Zoek een plek in de klas waar je rustig en op je gemak kunt staan.
- Leg het A3 blad op de grond, ga in het midden ervan staan.
- Teken een omtrek van je schoenen op het blad.

Zelf aan de slag:

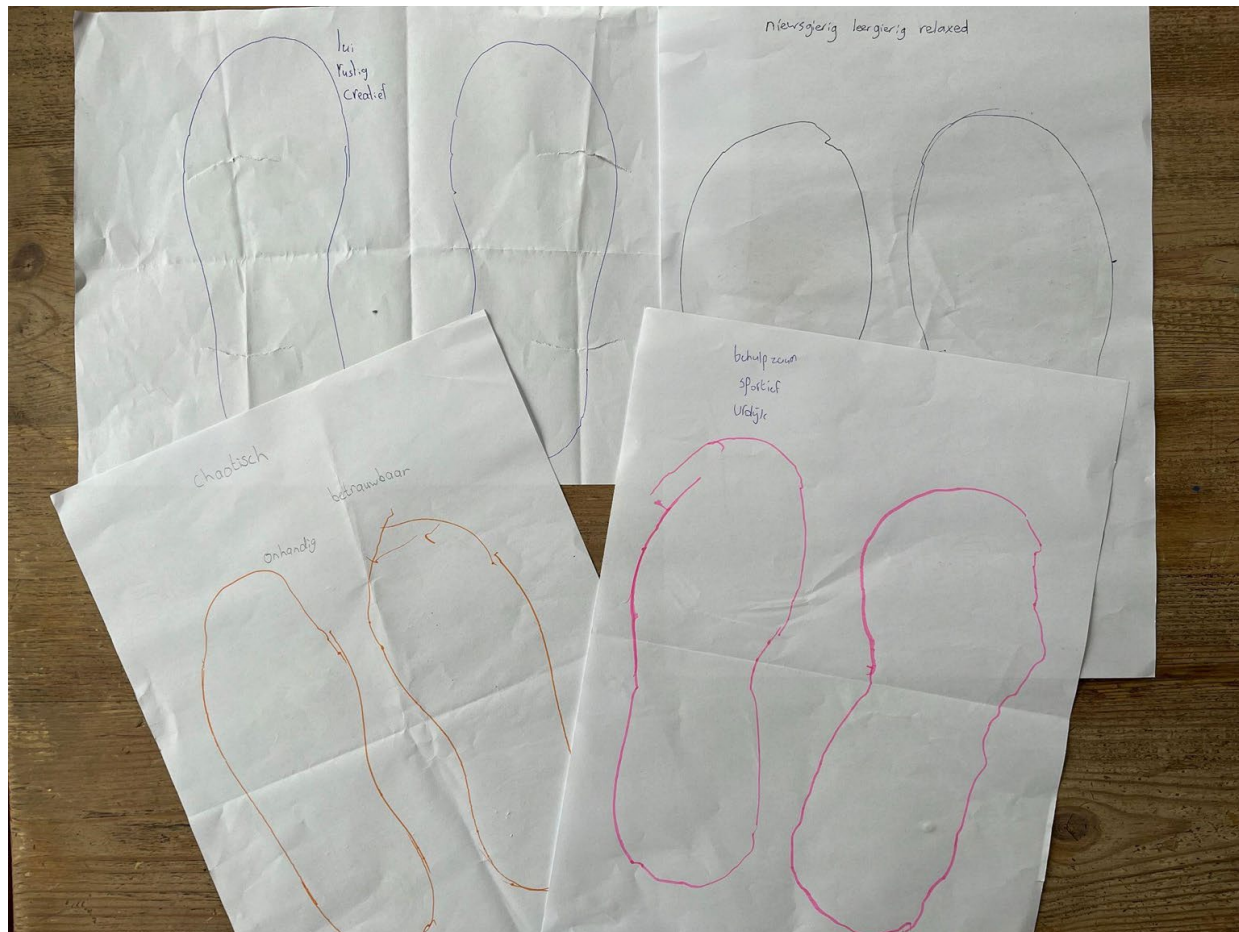
Eigenschappen

De wereld van...

- Luister eerst naar verschillende eigenschappen.
- Kies er nu drie die bij je horen. Schrijf ze op je A3, boven de omtrek van je schoenen.
- Wissel nu van plek met je klasgenoot. Ga in iemand anders schoenen staan.
- Doe je ogen dicht en stel je voor hoe het is om deze persoon te zijn.
- Hoe het is voor deze persoon:
 - om op onze school te zitten?
 - om 20 opdrachten van WI voor morgen te moeten maken?
 - om nieuwe vrienden te maken?
 - om een feestje te organiseren?

Perspectief wisseling

Ik ben... oefening

Eigen oefening: gebaseerd op Necka (1998) en Cam (1994, 2013)

Je gaat een metafoor van jezelf maken, bijv. *Ik ben **net als** een huilende kameel.*

- * Teken de omtrek van je schoenen op een A3-vel en schrijf je naam er boven.
- * Denk aan je twee belangrijke eigenschappen.
- * Zoek deze eigenschappen in de dierenwereld: met welke dier of gedrag van een dier zou je jezelf vergelijken?
- * Schrijf de metafoor van jezelf boven het omtrek van je schoenen. Maak deze zin af: **Ik ben net als...**

Ik ben... oefening

- * Vervolgens stap je **opzij 'in de schoenen van een ander'**, lees de metafoor en probeer je voor te stellen hoe het is om deze persoon te zijn.
- * We herhalen deze stap tot iedereen terug 'in zijn eigen schoenen' is.
- * Om de beurt leest ieder zijn of haar metafoor voor. De andere leden van de groep mogen er vragen over stellen, en die mogen **alleen in de termen van de metafoor** beantwoord worden.

Kort Socratisch gesprek over oorlog

Deze werkvorm is gebaseerd op 'Kort Socratisch gesprek over een hier -en-nu-ervaring' van Kristof Van Rossem in 'Het filosofisch gesprek'.

Aangepast en uitgevoerd in de klassen van rond 30 leerlingen.

Stappen:

1. De ervaring
2. De beweringen en de argumenten
3. Flappen bestuderen en onderwerp kiezen
4. Andere standpunten over dat ene moment verzamelen
5. Onderzoeksgesprek
6. Afronding: opschrijven van je mening na het onderzoeksgesprek volgens de formule 'Het klopt dat...want...' of 'Het klopt niet dat..., want...'

In gesprek over oorlog en vluchtelingen uit Oekraïne

B1

Beelden uit de oorlog

Verwoesting van de stad Zjytomyr,
Oekraïne.

ZJYTOMYR, OEKRAÏNE. REUTERS

Beelden uit de oorlog

Oekraïense Elena (66) uit Kyiv zat eerst ondergedoken en is nu op de vlucht voor de Russische leger. Vrijdag 4 maart, 09:36 uur 'Vanuit de auto kijk ik naar eindeloze files. Buiten is het koud, grijs en grauw. Op de achterbank zitten Katja, Ksoesja en hun moeder.'

11.14

'De stemming op de voorbank is depressief. Mijn zoon Maks zit achter het stuur, ik zit naast hem. Hij zwijgt. Het gemoed van ons allemaal is inktzwart. Maks zal straks, wanneer we in West-Oekraïne angekommen zijn, afscheid moeten nemen van zijn familie. Wanneer zal hij zijn meisjes – zijn lieve vrouw en dochters – weer zien? Katja en Ksoesja zijn 7 en 10 jaar oud. Hij kan hen niet missen. Maar het zal moeten. Hij zal Kyiv gaan beschermen. Ik kan niet meer praten of schrijven. Het voelt alsof ik een steen heb doorgeslikt. Elke kilometer westwaarts komt het afscheid dichterbij.'

Beelden uit de oorlog

De opa (92 jaar oud) van Petro (19 jaar oud) vocht in de Tweede Wereld Oorlog tegen de Russen, nu gaat zijn kleinzoon vechten.

Links: Petro (19) en Petro Pitteitsjoek (92). Opa Petro vocht tegen de Sovjets met de OEPA, zijn kleinzoon wil nu tegen de Russen vechten. Recel

Als de wodka is opgedronken, loopt kleinzoon Petro terug naar de check-point. Het is harder gaan sneeuwen, maar dat deert hem niet. De liefde voor zijn land houdt hem warm, zegt hij.

Veel van wat hij in zijn leven doet, doet hij omdat zijn familie het wil, zegt hij na een korte stilte. Ook daarin herhaalt de geschiedenis zich. 'Ik ben toerisme gaan studeren omdat mijn oudere broer dat ook doet. Eigenlijk wilde ik ict studeren.' Waarom? Om geld te verdienen, zegt hij grijnzend. 'Ik wil rijk worden, een lokale oligarch. Liever vecht ik niet, maar als mijn familie wordt aangevallen, zal ik het natuurlijk doen. Dit is groter dan mij.'

Beelden uit de oorlog

Petro Pitletejtsjoek (19) loopt naar een controlepost van het Oekraïense Opstandelingenleger, een niet onomstreden militie in het westen van Oekraïne.

Petro Pitletejtsjoek (19) loopt om zich te melden bij de militie. 'Ik ga doen wat iedereen in mijn familie al generaties doet: tegen de Russen vechten.'

Oekraïense vluchtelingen in Nederland

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

H

et is zo fijn om eindelijk een veilige plek te hebben, zegt Joelia (31), die met haar kinderen Kira (6) en Avelina (2) uit Charkiv is gevlucht. 'Een goede vriendin zat al hier, dus hebben we in Tsjechië ook een trein hierheen genomen.'

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

Oekraïense vluchtelingen in Nederland

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

Joelia is een van de 300 Oekraïense vluchtelingen die ondergebracht zijn op twee cruiseschepen bij de Nelson Mandelabrug in Arnhem. Die eerste zes dagen van de oorlog zal ze nooit vergeten, vertelt ze, terwijl ze een filmpje laat zien van haar 2-jarige dochter die door de sneeuw loopt en telkens ‘oei nog een bom’ zegt, als op de achtergrond een explosie klinkt.

‘We hebben dagenlang in een kelder geleefd. Elke middag gingen we naar huis, aten en wisten ons daar en gingen dan snel terug naar de kelder.’

Op de zesde dag was er geen water en licht meer en moest ze met haar dochters in een badkuip slapen, terwijl de hele nacht de vliegtuigen over het huis vlogen. ‘Toen was het genoeg. Vroeg in de ochtend vertrokken we met de auto.’

Oekraïense vluchtelingen in Nederland

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

Joelia (31) en Avelina (2) uit Charkiv.

Omdat de kinderen steeds ondeugender worden, hoopt Joelia dat ze snel naar school of opvang mogen en dat ze een eigen huis kunnen vinden. Zelf wil ze graag aan het werk. Bijvoorbeeld in de kinderopvang, of desnoods als schoonmaker. Ze zucht. 'Charkiv is totaal verwoest. We moeten, al is het tijdelijk, een nieuw leven beginnen. Het is ongelooflijk moeilijk, thuis had ik alles, en mijn man is daar. Maar in het belang van de kinderen moeten we verder.'

Oekraïense vluchtelingen in Nederland

Tetiana (49) uit Charkiv.

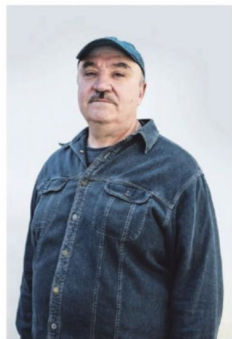
Ook de 49-jarige Tetiana vluchtte weg uit Charkiv. ‘Met vier generaties vrouwen. Mijn grootmoeder, moeder en mijn nichtjes. Mijn grootmoeder heeft de Tweede Wereldoorlog overleefd en wilde niet naar Duitsland. Dus kwamen we hier terecht.’

De vrouwen zijn erg enthousiast over Arnhem. ‘Nederlanders zijn dol op mooie kleine dingen, zelfs de handgrepen op de deuren zijn met eerbied gemaakt’, zegt Tetiana. ‘En de houding van mensen is een echt medicijn voor de ziel, wil je dat opschrijven?’ Joelia knikt. ‘We houden nu al van deze stad. Alleen kunnen we nog niet echt wennen aan het eten. Weet jij misschien of ze hier ergens pelmeni (met vlees gevulde deegbolletjes *red.*) verkopen?’

Oekraïense vluchtelingen in Nederland

echt paar Tetiana (60) & Andrej (r, 64) uit Charkiv.

Andrej (64).

Het echtpaar Tatiana (60) en Andrej (64) uit Charkiv.

Platon (13), Oksana (38), Liza (3), Akim (9), Lena (de zus van Oksana , 33) met Emilia (2) uit Tsjernihiv.

Het gesprek over de oorlog en vluchtelingen

- Verhalen uit de krant. - *Iemand die nog een ander verhaal wil delen?* (5 min.)
- Kies **één moment** uit de verhalen over de oorlog en vluchtelingen uit Oekraïne van de afgelopen weken dat je opmerkelijk vond of dat je raakte. Noteer het op je blaadje. (5 min.)
- Vertel het aan je schoudermaatje. Kies samen **één moment** en **schrijf dit duidelijk op** op het grote vel papier in één zin in heel concrete termen. (5 min.)
bijv. 'Dat de kinderen hun huis kwijt zijn en hun stad is verwoest.'
- Schrijf vervolgens op het grote vel papier **jullie opvatting(en) hierover**.
bijv. 'Dat de kinderen hun huis kwijt zijn en hun stad is verwoest vinden wij... heel erg, omdat... je geen eigen plek meer hebt en ook spullen kwijt bent die veel voor je betekenen, bijv. favoriete speelgoed, foto's.'

Het gesprek over de oorlog en vluchtelingen

- Loop nu langs de vellen papier, lees wat anderen geschreven hebben. (5 min.)
- ***Welke mening valt jou op omdat je het er heel erg mee eens bent of juist helemaal niet mee eens bent?***

Een paar leerlingen vertellen.

- ***Over welke opvatting zouden jullie in gesprek willen gaan?*** (5 min.)

Zet een kruisje bij de opvatting die je het meest interessant vindt.

We kiezen een onderwerp voor een gesprek met de hele klas.

- **Schrijf nu op een roze blocnote wat je zelf vindt van deze gebeurtenis en bespreek het met je schoudermaatje.** (5 min.)

bijv. 'Dat de kinderen hun huis kwijt zijn en hun stad is verwoest is wel erg, maar ze mogen ook blij zijn dat ze nu zelf veilig zijn.'

Het gesprek over de oorlog en vluchtelingen

- ***Wie heeft er iets interessants gelezen bij de buurman/buurvrouw?***
 - Wie is het er mee eens? En waarom?
 - Wie denkt daar anders over? Waarom?
 - Wat zou je zelf doen in een oorlogssituatie, zou je blijven in je land of zou je vluchten?
 - Moeten we vluchtelingen helpen? Hoe kunnen we ze helpen?
 - Zou jij willen helpen? Op welke manier?
 - Waarom denk je dat? Kun je er een argument voor geven?
 - Kun je een voorbeeld geven?

Het gesprek over de oorlog en vluchtelingen

- Schrijf op de gele blocnote wat jij nu, na het gesprek in de klas, van het gekozen standpunt vindt. Gebruik de formules:

‘Het klopt wel dat... want...’ of **‘Het klopt niet dat... want...’**

bijv. ***Het klopt wel dat*** je huis kwijt raken erg is ***want*** je kunt niet verder met je gewone leven en het is heel moeilijk om de hele stad opnieuw op te bouwen.

- ***Ben je van mening veranderd na het gesprekje in de klas?***

Het gesprek over de oorlog en vluchtelingen - afronden

- *Wie wil zijn mening nog delen met de klas?*

Afronden:

- Was je verbaasd over een of een andere opvatting in de klas? Waarom?
- Heb je iets nieuws, interessants gehoord in dit gesprek?
- Heb je iets opgestoken over deze oorlog of oorlogen tijdens dit gesprek? Heb je iets anders geleerd tijdens deze les?
- *Wat vond je van deze les, van zo'n gesprek?*

X X

Kinder ziekenhuis gebombardeeerd.

Dat het ziekenhuis woerd gebombardeeerd
Waar mensen/ kinderen voor hun leven aan
het vechten zijn vinden we heel erg,
Want Poetin denkt alleen maar aan zichzelf
en denkt er niet overna over hoe veel
pijn hij mensen er mee doet.

X

ik vind het heel dapper
dat hij blijft vechten
voor zijn eigen land

ik ben het er
zeker mee eens,
maar als president
moet je wel blijven
dus ik vind het
best zelf sprekend dat
hij blijft

De president van ~~Ukraine~~ (Zelensky)
vecht op de frontlinies in Kiev
om zijn eigen land te verdedigen.

X

X

X

X

X

Wij vinden het heel moedig omdat
hij voor zijn eigen land vechten
Veel presidenten (Putin) doen
dat niet

X

~~ik 200 wet~~
~~vechten~~
ik vind het
moedig maar
hij loopt wel
gevaar.

Remy & Kyan

Families moeten elkaar achter laten

Voor oorlog. Wij vinden dat heel erg
Zelig, Omdat ze de familieleden dan nooit meer zien

X

XX

Ik vind het goed en moedig
van hem, omdat hij voor zijn
Land risico neemt en niet zien
dat hij sterft en goed voor
zijn Land zorgt

X

Ik vind het heel goed
van hem, maar zou het
zelf niet doen. Ik vind
het ook moedig

Elkaar leren kennen,
regels,
afspraken,
feedback geven,
rolverdeling,
afsluiten en
evalueren

Leren elkaar kennen → door een metafoor

Welkom!

Voorstelrondje

Vertel twee dingen over jezelf, waarop je trots bent.

Bedenk een metafoor over jezelf. Maak deze zin af: **Ik ben net als...**

→ Ik ben net als een ongeslepen diamant.

→ Ik ben net als een chimpansee op het randje van de afgrond.

In gesprek met de regels

Belang van veiligheid om in
gesprek te komen

Regels voor een goed (filosofisch) gesprek:

1. Open staan voor de mening of inbreng van een ander

- ...

1. Eerst nadenken, dan pas iets zeggen

- ...

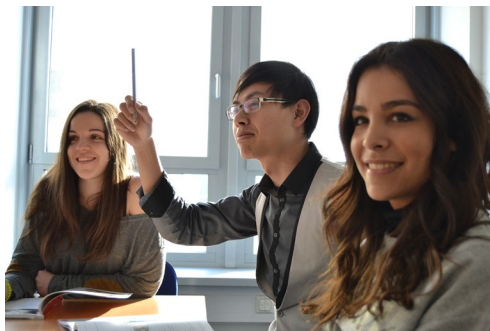
1. Gebruik argumenten en word niet persoonlijk

- ...

Open staan voor een positieve, constructieve kritiek.

Extra: Abstract niveau (algemeen niveau) in het gesprek bereiken.

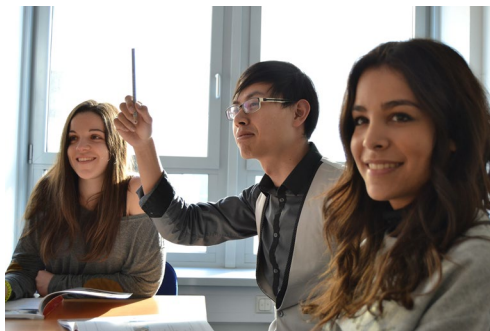

Goed (filosofisch)
gesprek voeren!

Een oefening

- **Werk in tweetallen, en met de hele klas:**
 - Je gaat je klasgenoot feedback geven over zijn/haar gedrag tijdens een gesprek.
 - Lees de items op je *feedback kaart* goed.
 - Wanneer je bepaald gedrag van je klasgenoot ziet, turf je het op de feedback kaart.
 - Je klasgenoot gaat in de volgende les aan jou feedback geven.
- **Gespreksvragen:**
 - Is het goed om jongeren veel te laten computeren?
 - Bestaat er een slecht mens?

Goed (filosofisch)
gesprek voeren!

Feedback

Gespreksvragen:

- Is het goed om jongeren veel te laten computeren?
- Bestaat er een slecht mens?

- **Feedback geven**

Je doet het op basis van feiten, zo neutraal mogelijk.

- Je speelt niet op de man!
- Een persoon is niet zijn/haar gedrag.

- **Feedback ontvangen**

- Je gaat je feedback lezen.
 - Wat vind je er van?
 - Wat kan je ermee doen?
- Kies een punt voor eigen verbetering.

Verschillende rollen in filosofisch onderzoeks- gesprek

In gesprek met Filozoo

ds. Pierson college
vibo • i • havo • atheneum

Examennummer:
Naam kandidaat:
Examenvak:
Naam docent(e):
Schooltype: T/H/A/I
Datum:
Paraf:
DS. PIERSON COLLEGE
Postbus 701
5201 AS 's-Hertogenbosch
Telefoon: 073 - 644 2329

Marle
Lieke
INDY

Kunnen computers bewustzijn hebben?

- We denken dat ze wel bewustzijn hebben, maar dat het nog niet volledig ontwikkeld is.

Wat is bewustzijn?

- Snappen wat er gebeurt om je heen.

Van Lieke, Marre, Indy, Mathieu, en Lina.

Lon Lou
e-ll
Mr.

IK DENK
Lieke

NIET AKKOORD WANT ...
ze doen alles van ar codes

IK TWIJFEL ...
omdat ze geen ogen hebben

IK WIL ONDERZOEKEN ...
hoe robots denken.

AKKOORD WANT ...
Anders kunnen ze ook niet zelf al die kunstjes oefenen AB doen

ds. Pierson college
vibo • i • havo • atheneum

Examennummer: 999999999
Naam kandidaat: Piet Paulusma
Examenvak: etekunde
Naam docent(e):
Schooltype: T/H/A/I
Datum: 9/12/2019
Paraf:
DS. PIERSON COLLEGE
Postbus 701
5201 AS 's-Hertogenbosch
Telefoon: 073 - 644 2329

namen van het groepje: Joon, Naomi, Amelie, Dush, Anwar

1. misschien kan het ooit in de toekomst maar nu in ieder geval niet.

IK WIL ONDERZOEKEN ...
OF Robots zich ook bewust zijn van wat er gebeurt. eva

NIET AKKOORD WANT ...
dat dat camp uters niet bewust zijn. Zich iets waarnemen

IK TWIJFEL ...
russen ja omdat ze weten dat ze niet weten hoe ze het doen. ze weten wat ze doen.

2. Bewust dingen doen, weten wat je doet beslissen wat je gaat doen.

AKKOORD WANT ...
wie weet over 1000 jaar

AKKOORD WANT ...
je kan de computer programmeren dat ze een bewustzijn krijgen

IK TWIJFEL ...
want ze krijgen heel de tijd om te denken maar ze kunnen wel gedrag aangeven

IK DENK ...
gaat in de toekomst kan dat wel, maar nu nog niet.

IK WIL ONDERZOEKEN ...
omdat ze niet weten hoe ze het doen.

Afsluiting

Duimen

Evalueren het verloop van de sessie

- * Hoe is het vandaag gegaan? Hoe heb je deze bijeenkomst gevonden?
- * Hebben we het doel van onze bijeenkomst bereikt?
- * Hebben we goed samengewerkt; goed naar elkaar geluisterd?
- * Heeft iedereen de kans gehad om deel te nemen?

Inhoud beoordelen, standpunt nemen

- * Hoe goed waren de redenen die we gegeven hebben?
- * Wie is het er mee eens? Wie twijfelt?
Wie denkt dat het niet zo is?

Laat je duim zien!

- * Wat neem je van deze sessie naar de toekomst?
- * Wil je nog iets kwijt (feedback) of vragen?

Tips & Tops

Contact email:
sylwia@kinderfilosofie.n

Wat hebben we geleerd?

Hoe is het gegaan?

Einde!

